

თინათინ ევდოშვილი
Tinatin Evdoshvili

50-ე ფსალმუნის (მინყალეს) განმარტების
ახლადგამოვლენილი ხელნაწერი
A Newly Found Manuscript: Commentary on Psalm 50
(Miserere Mei)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

საკვანძო სიტყვები: ფსალმუნი, განმახლება, ხედნაწეხი, იოსელიანი, კოლექცია
Keywords: Psalms, Commentary, manuscript, Ioseliani, collection

საქართველოში კერძო კოლექციებსა და საოჯახო ბიბლიოთეკებში დღემდე მრავალი საინტერესო ძველი დოკუმენტი თუ ხელნაწერი ინახება. ამჯერად სამეცნიერო მიმოქცევაში გვინდა შემოვიტანოთ თბილისში ერთ-ერთ საოჯახო ბიბლიოთეკაში დაცული, XIX საუკუნის პირველ მესამედში, კერძოდ, 1821 წელს შექმნილი ხელნაწერი წიგნი „განმარტება 50-ე ფსალმუნისა“, რომლის ავტორია მღვდელი ეგნატე ონისიმეს ძე იოსელიანი.

ვიდრე წიგნის ავტორსა და ნაშრომის შინაარსობრივ მხარესთან დაკავშირებულ საკითხებზე ვისაუბრებდეთ, და უმთავრესად იმის გამო, რომ წიგნი აქამდე უცნობია სამეცნიერო საზოგადოებისთვის, პირველ რიგში, მის კოდიკოლოგიურ მახასიათებლებზე შევჩერდებით. ხელნაწერი წიგნის ზომაა 375x230, **მასალა:** ყდა – ლურჯი მუყაო, ყუა – მატერია ფლორისტული ორნამენტით, ასეთივე მატერიით არის მორთული ყდის გარე ზედა და ქვედა კუთხეები, **ფურცელი** – ყვითელი, ჭვირნიშნია. **ჭვირნიშანი** ლიტერულ-ემბლემურია: ბიფოლიოს მარცხენა მხრის შუა ნაწილში დატანილია C Φ M M, მარჯვენა მხარეს, ასევე შუაში, არის გამოსახულება, რომელიც წარმოადგენს ჰოლანდიური Pro Patria-ს ნანაბას, ¹ ბიფოლიოს ქვედა ნაწილში კი დატანილია ქალაქის წარმოების თარიღი – 1818 წელი. ქალაქი რუსული წარმოებისა უნდა იყოს. **მელანი** – შავი. დასაწყისში ყდასა და რვეულს შორის არის საცავი ფურცელი, რომლის პირველი გვერდი ნაწილობრივ მიკრულია ყდაზე, ასევე, წიგნის ბოლოს უკანასკნელ რვეულსა და ყდას შორის ჩაკერებული საცავი ფურცლის ბოლო გვერდიც მიკრულია ყდაზე. **დაუნერელია** 1r -5 v, 13v-14v, 84v, 240v-246v. რვეულებრივი სათვალავი აღინიშნება ქვედა არშიაზე, ცენტრში, ასომთავრული გრაფემებით. რვეულებრივი სათვალავი და ტექსტი იწყება 6r–დან. პირველი რვეული 9-ფურცლიანია, დანარჩენი – 10-ფურცლიანი, სულ 24 რვეული. ტექსტი დაწერილია ერთ სვეტად ფურცლის დანარჩენი ნაწილი გამოყენებულია ძირითადი ტექსტის შენიშვნებისა და ჩასწორებებისათვის. 84-85 ფურცელზე გაკეთებული მრავალრიცხოვანი შესწორებების გამო ხელნაწერის ავტორს ჩამოუჭრია ეს ფურცლები და მათგან მორჩენილ ვინრო ზოლქვეშ ამოუნებებია ახალი, ისე, რომ თავდაპირველი ფურცლის სტრიქონების დასაწყისი გრძელდება უკვე ჩასწორებული ტექსტით. ორივე ჩამოჭრილი ფურცელი აქვე არის ჩადებული. თხზულების სათაურია „გან-

¹ ლიტერულ-ემბლემური ჭვირნიშნის Pro Patria (Hollandia Watermark ან Hollandse Maid) უძველესი ნიმუში შემონახულია 1699 წარმოებულ ჰოლანდიურ ქალაქზე. ჭვირნიშანი წარმოადგენს შემოღობილ ნაკვეთს, მის ცენტრში დგას ძველი ჰოლანდიური ჰერალდიკური ფიგურა – თავისუფლების ლომი, რომელსაც წინა მარჯვენა თათში უჭირავს ხმალი, მარცხენაში კი – 7-ისრიანი შეკვრა. ლომის ზურგს უკან, ლობზე, ზის ქალი ჩაფხუტითა და სამკაპათი მარჯვენა ხელში. წარწერა "ProPatria" მოთავსებულია ამ ფილიგრანული გამოსახულების ზემოთ, მარცხენა მხარეს. <http://www.bibliotheca-johannei.de/bibliothek/bestand/besondere-bucher/biblia-latina XVIII> საუკუნეში ჰოლანდიური ქალაქი განსაკუთრებით მაღალი ხარისხით გამოირჩეოდა. იგი ფართოდ იყო გავრცელებული მთელ ევროპაში. ქალაქის ბევრი მწარმოებელი ცდილობდა აღმოეჩინა მისი წარმოების „საიდუმლო“. თუმცა, მაღალხარისხიანი ქალაქის წარმოებაზე გაცილებით ადვილი აღმოჩნდა მასზე დატანილი ჭვირნიშნის იმიტაცია. ამიტომ მისი ვარიაციები გვხვდება სხვადასხვა ქვეყანაში წარმოებულ ქალაქზე, მათ შორის, რუსეთშიც. ჰოლანდიაში ამ ჭვირნიშნის ქალაქის წარმოება 1801 წლიდან წყდება, ქალაქის მანუფაქტურული წარმოების შეწყვეტასა და ახალ ტექნოლოგიაზე გადასვლასთან ერთად. <https://www.papierhistoriker.ch/index.php/unsere-foerderpreis/-das-pro-patria-wasserzeichen-zur-geschichte-eines-filigranen-motivs-1699-1914/>

მარტება 50 ფსალმუნისა“, შედგება წინასიტყვაობისა (6r-13r) და 22 თავისაგან (15r-240r), ყველა დასათაურებულია. აქვს კუსტოდი. ხელნაწერი სრულია. ტექსტი ნაწერია მხედრულით, თუმცა საზედაოდ და ტექსტშიც ზოგი სიტყვის, მათ შორის, სახელების, გამოსაყოფად გამოყენებულია მთავრული გრაფემები, ხშირია დაქარაგმება, ციტირებისას დასაწყისში იხსნება ბრჭყალი, ხოლო ციტატა ხაზგასმულია. ციტატების პარალელურად ფურცლის დაუნერეღ ნაწილზე მითითებულია ბიბლიური ციტატის ადგილი მაგ.: 1 მეფ. 7.8. (6r). 15r-ს ზედა არშიაზე, ცენტრში აქვს მინაწერი – „ყოვლად ძლიერო ღმერთო შემენი“.

„განმარტებისათვის“ წამძღვარებული მოკლე ტექსტი გვაუწყებს: „წელსა ჩყკა-სა ოკდომბრის თთჳს ა-სა დლესა, ვინყე გარდმოთარგმანებად ჰაოსთა ენისაგან ქართველთა ენასა ზედა განმარტება 50-სა ფსალმუნისა ონისიმე მლუდლისა ძემან მლუდელმან ეგნატი იოსელიანმან“. ასე რომ, ჩვენ ხელთ გვაქვს ეგნატე იოსელიანის მიერ სომხური ენიდან თარგმნილი 50-ე ფსალმუნის განმარტების ავტოგრაფი, ხელნაწერი წიგნის კოდიკოლოგიური მახასიათებლების გათვალისწინებით კი – მისი სამუშაო პირი.

ეგნატე იოსელიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა საქართველოსათვის დრამატიზმით აღსავსე პერიოდს ემთხვევა, როდესაც ქართლ-კახეთის სამეფო თავისი არსებობის უკანასკნელ წლებს მიითვლის და რუსეთის გუბერნიად იქცევა. იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“ (იოანე ბატონიშვილი, 1948, გვ. 201-202), ეგნატეს ვაჟის, პლატონ იოსელიანის, ნაშრომებში: „ცხოვრება მეფე გიორგი მეცამეტისა და საქართველოს შეერთება რუსეთთან“ (იოსელიანი, 1893), „Описание древностей города Тифлиса“ (Иосселиани, 1866) და სხვადასხვა სახის დოკუმენტურ თუ პუბლიცისტურ მასალაში ეგნატე იოსელიანის შესახებ შემონახული ცნობები მას XVIII საუკუნის მიწურულისა და XIX საუკუნის დასაწყისის ერთ-ერთ საინტერესო მოღვაწედ წარმოგვიდგენს.

ეგნატე იოსელიანი დაბადებული უნდა იყოს 1766 წელს. მისი პაპა, აზნაური ქრისტეფორე იოსელიანი, დასავლეთ საქართველოდან, კერძოდ, წყალტუბოდან ყოფილა და აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოსახლებულა (ტაბლიაშვილი, 1973, გვ. 63; Иосселиани, 1866, გვ. 316). მას სამი ვაჟი ჰყავდა, მათგან ორი ჭარის ომში დაიღუპა, ხოლო ერთი, ეგნატე იოსელიანის მამა, ონისიმე (1739-1816), იოსებ კათოლიკოსმა (1755-1764) აკურთხა მღვდლად. ის კარის წმინდა გიორგის ეკლესიაში მსახურობდა თეიმურაზ II-ის, ერეკლე II-ისა და ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის დროს. პ. იოსელიანის თქმით, ონისიმე ახლდა ჯერ თეიმურაზს, შემდეგ გიორგის და ჩართული იყო სამეფო კარის ცხოვრებაში. იგი გარდაიცვალა 1816 წელს, დაკრძალულია მამადავითის ეკლესიაში (Иосселиани, 1866, გვ. 49; იოსელიანი, 1893, გვ. 48). ეგნატეს დედის შესახებ ჩვენ მიერ მოძიებულ მასალებში ცნობები არ მოიპოვება, მაგრამ ვიცით, რომ მას და-ძმა ჰყავდა: თინათინი, სოფრომი და ზაქარია (1779-1865). ეს უკანასკნელი სასულიერო კარიერისთვის ემზადებოდა, შიო მღვიმის მონასტერში მას კერძო დიაკვნად ამზადებდნენ, მაგრამ 1803 წელს მემკვიდრე დავითს გაჰყვა რუსეთში და გენერალ-მაიორის ნოდებას მიაღწია (იოსელიანი, 1893, გვ. 195).

გასაკვირი არ არის, რომ ეგნატემ თავისი დროისთვის საუკეთესო განათლება მიიღო. ერთგან პლატონ იოსელიანი წერს, რომ იგი დიდი რიტორის, ძველი და ახალი ფილოსოფიის მცოდნე „ტანით და სახით სრულიად ეზოპეს“ მზეჭაბუკ ორბელიანის (ყაფლანის შვილი, გარდ. 1794 წ.) მონაფე იყო, რომელსაც, თავის მხრივ, განათლება იტალიაში აღზრდილ ზაქარია სომეხთა ვარდაპეტთან და ზაქარია გაბაშვილთან, მოძღვრად წოდებულთან, მიუღია (იოსელიანი, 1893, გვ. 241-2). ეგნატეს ბავშვობაში შეუსწავლია სომხური ენაც. 1779 წელს უფლისწულ გიორგის იგი სომხურის შესასწავლად მიუბარებია მოღნიის სომხურ ეკლესიაში ტერ-დავითისათვის, სხვათა შორის, იმ დროს ტერ-დავითის მონაფეები ყოფილან დავით ბატონიშვილის მომავალი მეუღლის, ელენე აბამელიქის, ძმებიც: ივანე და დავითი, რომლებთანაც დამეგობრებულა. აბამელიქების ოჯახთან მეგობრობა მოგვიანებით, ნათელ-მირონობაშიც გამოიხატა (ტაბლიაშვილი, 1973, გვ. 66). პ. იოსელიანის ნაშრომში კი იქ, სადაც გიორგი XII-ის მეფობის დროს მოღვანე „გვამნი წარჩინებულნი გვარ-შთამოებითა სიტყვითა, საქმითა, ცხოვრებითა“ არიან ჩამოთვლილი, რიგით 27-ე არის „ეგნატი იოსელიანი მეფის მწერალი, მისგანვე მიბარებული სომხის მოძღვართან სასწავლებლად ენისა და სომხურისა ენისათვის. მოხმარებული მეფისაგან მწერალი წიგნთა“ (იოსელიანი, 1893, გვ. 310). ერისკაცობაშიც და სასულიერო დასში გადასვლის შემდეგაც¹ აქტიურად მონაწილეობდა სამეფო კარის ცხოვრებაში: იყო გიორგი XII-ის მწერალი, რუსეთში გადასახლებულ არისტოკრატებთან, სომეხ სასულიერო მოღვანეებთან და კათალიკოს დავითთან მიმოწერის შემდეგნელი და მთარგმნელი (იოსელიანი, 1893, გვ. 156-158, 279-280), გიორგი XII-ის მიერ ლაშქარევისთვის² მიცემული სოფელ ტირძნისის მოურავი 1798-99 წლებში, დავით ბატონიშვილის მეუღლის ელენე აბამელიქის ბავშვობიდან მცნობი და მასთან დაახლოებული პირი, რომელიც ელენეს გულშემატკივრობდა და რუსეთში გადასახლების შემდეგ მის საქმეებს განაგებდა საქართველოში (იოსელიანი,

¹ 1831 წელს საეგზარქოსოს მიერ შედგენილ ეგნატე იოსელიანის ნამსახურობის შესახებ ცნობაში მისი წმ. გიორგის კარის ეკლესიის დიაკვნად ხელდასხმის თარიღად 1796 წელია მითითებული. იხ. ტაბლიაშვილი, 1973, გვ. 107.

² სერგეი ლაშქარევი, ლაშქარაშვილი-ბიბილოური (1739-1814) – წარმოშობით ქართველი რუსი გენერალ-მაიორი. ეკატერინე II-ის ეპოქის ერთ-ერთ ღირსშესანიშნავ მოღვანედ მიჩნეული მოხერხებული და გაქნილი დიპლომატი, პოლიგლოტი, რუსეთ-ოსმალეთის ომის (1768-1774) დროს ხელმძღვანელობდა რუსეთის მისიას კონსტანტინოპოლში, მოაგვარა რუსი ვაჭრების სამშობლოში გაგზავნის საკითხი და მკაცრი ზედამხედველობის მიუხედავად, მნიშვნელოვანი სადაზვერვო ინფორმაცია გაუგზავნა საიმპერატორო კარს. ხელს უწყობდა ოსმალეთის წინააღმდეგ საბერძნეთში დაწყებულ არეულობას. 1772 წელს დაბრუნდა რუსეთში. მოგვიანებით ყირიმში მისიით ყოფნისას ხანი შაჰინ გირეი რუსეთში გადასახლებაზე დაითანხმა, რითაც უზრუნველყო იმპერიის მიერ ყირიმის ანექსია. მართავდა მოლდოვის სათავადოს; 1791 წელს იასში ხელი მოაწერა რუსეთ-ოსმალეთის სამშვიდობო ხელშეკრულებას. 1799 წელს პავლე I-მა დანიშნა საგარეო საქმეთა სახელმწიფო კოლეგიის აზიის დეპარტამენტის უფროსად და საიდუმლო მრჩევლად. ლაშქარევი აქტიურად მონაწილეობდა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების გეგმის მომზადებაში, და განაგებდა საქართველოს საქმეებს ალექსანდრე პირველის დროს, როდესაც მოხდა საქართველოს ანექსია. 1807 წელს ოსმალეობთან რუსეთისათვის მიუღებელი ხელშეკრულების დადების გამო იმპერატორმა სახელმწიფო სამსახურიდან დაითხოვა. <https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/russkij-biograficheskij-slovar-tom-10/110>

1893, გვ. 228-29, 173-176). პ. იოსელიანის ცნობით, ეგნატე გიორგის ვაჟების მიხეილისა და ილიას მასწავლებელი ყოფილა (იოსელიანი, 1893, გვ. 287). ერთ-ერთ წერილში რუსეთში გადასახლებული და ქართველების მომდურავი მემკვიდრე დავითი ეგნატეს თავის „ლალად“ (სპარს. გამზრდელი, ჩვეულებრივ მამაკაცი) მოიხსენიებს. ის ეგნატესა და დავით რექტორს თავის რუსულიდან ქართულად თარგმნილ ნაშრომებს უგზავნიდა „ვითარცა კაცთა განსწავლულთა“ (იოსელიანი, 1893, გვ. 302).

გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ ეგნატე იმ ადამიანთა წრეს ეკუთვნოდა, ვინც იყვნენ „მღვიძარენი მეფობის დაუკარგველობისთვის“. „მეფის ძენი იოანე, ბაგრატ, თეიმურაზ და მიხაილ, სარდალი იოანე ყაფლანის შვილი, ეგნატე იოსელიანი, შეითან თარხნიშვილი და მათ შორის უბრძნესი და ნათლად მხედველი მყობადისა და მომავალისა სოლომონ ლიონიძე დიდი მტერთ მოძული ლაზარევისა“ სთხოვდნენ დავითს წასულიყო მცხეთაში და გვირგვინი დაედგა, მაგრამ დავითმა არ ინება, რადგან რუსეთიდან ელოდა სამეფო ნიშნების მიღებას და მხოლოდ რეგენცობა, გამგეობა მიიღო (იოსელიანი, 1893, გვ. 268).

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის იმპერიული მმართველობის დამყარების შემდეგ, ქართული საზოგადოება ნელ-ნელა იწყებს თავისი მდგომარეობის გაცნობიერებას და იმპერიის სამოქალაქო თუ სასულიერო რეფორმებსა და პოლიტიკაზე რეფლექსიას ცდილობს. XIX საუკუნის პირველი მესამედი, ერთი მხრივ, სამეფოს აღდგენისთვის ბრძოლაა, მეორე მხრივ კი, უნდობლობის, შეუთანხმებლობის, ერთმანეთს შორის შუღლის და ღალატის გრძელი ჯაჭვი, რომელიც 1832 წლის შეთქმულების მარცხით, ქართული არისტოკრატის სამშობლოდან გადასახლების კიდევ ერთი ტალღით და ახალ რეალობასთან შეგუებით სრულდება. ეგნატე იოსელიანის დამოკიდებულება რუსეთის მიმართ კარგად ჩანს მასა და თეკლა ბატონიშვილს შორის შემდგარი საუბრიდან, როდესაც ამ უკანასკნელმა 1829 წელს მოინახულა ავადმყოფი ეგნატე. პლატონი წერს ფრთხილი კაცი იყოო მამაჩემი, მაგრამ გრძნობათა სისავსისგან თეკლასთვის უთქვამს: „ბატონის ასულო! მესმის ყველაფერი, ვიტყვი გოდებითსაცა ჩემსა სიტყვასა: არავინ ველოდით რუსთაგან ამას, რასაც თქვენ მიბრძანებთ, ახლა ვხედავთ რაოდენ ძნელი ნათესავი ყოფილა. ძლიერნი ძალთ სიმრავლითა, თურმე ყოფილან სუსტნი ზრდილობითა უცნობნი კაცთა, არა დამფასებელნი ღირსებათა, ცივად მხედველნი, ცივად მგრძნობელნი“... (იოსელიანი, 1893, გვ. 250-251). თუმცა მხოლოდ პლატონის მოგონებებს რომ არ დავვეყრდნოთ, ეგნატეს შესახებ რუსულ ხელისუფლებასთან შეურიგებელი, 1832 წლის აჯანყების მოთავე ალექსანდრე ორბელიანის სიტყვებიც შეგვიძლია გავიხსენოთ: „...მღვდელი ეგნატეც მეფეს გიორგისავე, არამცთუ ერთისა, მთელი საქართველოს სამეფოს ოჯახისა თავშენირული ერთგული იყო და უნამეტნავესად თავის მშობლის მამულისა, დიდი გონიერი კაცი იყო ეს ეგნატე და დიდი მაღლიანი, წმინდა“ (იოსელიანი, 1936, გვ. XIII).

რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ ეგნატე იოსელიანის შესახებ არსებული დოკუმენტური წყაროები მონიშნავენ, რომ ისიც, ისევე როგორც ქართული წარჩინებული საზოგადოების უმეტესობა, ცდილობს თავი

დაიმკვიდროს ახალ რეალობაში, მოაწესრიგოს ოჯახური და ქონებრივი თუ სასულიერო მოღვაწეობასთან დაკავშირებული საკითხები.¹

მიუხედავად ჩვენ მიერ აღწერილი საკმაოდ მძიმე პოლიტიკური და ემოციური ფონისა, ეგნატე იოსელიანი ნაყოფიერ ლიტერატურულ მუშაობას ეწეოდა. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდებში დაცული, მის სახელთან დაკავშირებული ხელნაწერები. ქრონოლოგიურად ისინი მოიცავს 1790-1842 წლებს.² პირობითად ეს ხელნაწერი მემკვიდრეობა სამად შეიძლება გაიყოს: 1). S-3034 ხელნაწერი „მონასტრები და ეკლესიები ტფილისსა და მის შემოგარენში“ (დ. კარიჭაშვილის დასათაურებით), რომელშიც არ არის ავტორის შესახებ რაიმე მითითება, თუმცა დადგენილია, რომ თხზულება ეგნატე იოსელიანის ჩვენთვის ცნობილი ერთადერთი ორიგინალური ნაშრომია, რომელიც მოგვიანებით თავის წყაროდ გამოიყენა, გადაამუშავა და გამოსცა პ. იოსელიანმა (ჭანკიევი, 1963, გვ. 57-65); 2). ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს ეგნატეს გადაწერილი ხელნაწერები შეადგენს: A-894-ში მისი გადაწერილი 4 ნაშრომია³, H-2138-ში – 3, H-2174, H-2175, H-2206, H-2364 (მეფარიშვილი, 1949, გვ. 101, 123, 123-124, 146-147, 255.), H-2741 (კასრაძე და სხვ., 1953, გვ. 157), S-2362 (ენუქიძე და სხვ., 1963, გვ. 196), ხეც. Sd-2358, Sd-2359. ეს ხელნაწერები შინაარსობრივად საკმაოდ მრავალფეროვანია ეგზეგეტიკით დანყებული 1810 წელს ანტონ მეორის მიერ გაცემული „მღვდლობის ღრამოგით“ დამთავრებული; 3). ამ ჯგუფში ერთიანდება ის ხელნაწერები, რომლებიც ეგნატემ თავად თარგმნა, ყველა მათგანი სომხურიდან არის ნათარგმნი. ესენია: H-2199 – „კარაბადინი“ – ნაკლული შემორჩენილია მხოლოდ 3 ფურცელი (მეფარიშვილი, 1949, გვ. 139-40), S-138 – „შემსგავსებანი“ (ბრეგაძე და სხვ., 1959, გვ. 146), S-3029 ა – „ფსალმუნთა განმარტება“, S-3029 ბ – „50 ფსალმუნის განმარტება“, S-3029 გ – „კაცთათვის“ ხელნაწერები (ბრეგაძე და სხვ., 1965, გვ. 252-53).

ჩვენ მიერ მოძიებული ეგნატე იოსელიანის სომხურიდან თარგმნილი „50-ფსალმუნის განმარტების“ სრული ტექსტი მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას კიდევ უფრო ამდიდრებს. აღსანიშნავია, რომ თარგმანი თანადროული სალიტერატურო ქართული ენის შესანიშნავი მცოდნის ნახელავია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნაშრომი შეიცავს 22 თავს, რომლებშიც მუხლობრივად არის განმარტებული 50-ე ფსალმუნის აზრი. მათგან I მუხლის პირველ ნაწილს ერთი თავი აქვს დათმობილი, მეორე ნაწილს კი მეორე თავი, 22-ე თავში კი ფსალმუნის ბოლო ორი მუხლია განმარტებული. ტექსტში გაკეთებული მრავალრიცხოვანი ჩასწორებებიდან ჩანს, რომ მთარგმნელი სკრუპულოზურად მუშაობს, ეძებს აზრის ზედმინევენით გადმოცემის საშუალებებს და ზოგ შემთხვევაში რამდენჯერმე ასწორებს ტექსტის ერთსა და

¹ თ. ტაბლიაშვილს, პლატონ იოსელიანის შესახებ საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში მოძიებულ და გამოქვეყნებულ დოკუმენტებთან ერთად, ეგნატე იოსელიანთან დაკავშირებული 20-მდე დოკუმენტი აქვს შეტანილი, რომელთა შორის არის ეგნატე იოსელიანის 3 ავტოგრაფიც.

² ეგნატე იოსელიანი გარდაიცვალა 1843 წელს (იოსელიანი, 1893, გვ. 310).

³ ხელნაწერის აღწერილობა გამოქვეყნებული არ არის, დიდ მადლობას მოვასწავნებ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის თანამშრომლებს აღწერილობის სამუშაო ვერსიით სარგებლობის შესაძლებლობისათვის.

იმავე ნაწილს. ამ თვალსაზრისით, გაცილებით მეტის თქმა იქნებოდა შესაძლებელი, გამოვლენილი რომ იყოს მისი სომხური წყარო. ჩვენი მცდელობის მიუხედავად, ჯერჯერობით ვერც საქართველოს წიგნსაცავებში, ვერც მატენადარანში ვერ მოვიძიეთ 50-ე ფსალმუნის განმარტების ისეთი ტექსტი, რომელიც ამ ნაშრომის წყაროდ შეიძლება მივიჩნიოთ. ტექსტზე დაკვირვების შედეგად ვფიქრობთ, რომ შესაძლოა, ასეთი წყარო იყოს მხითარისტთა კონგრეგაციაში შექმნილი და დაბეჭდილი თხზულება. მით უმეტეს, რომ „ფსალმუნთა განმარტების“ (S-3029 ა) ავტოგრაფში, გადახაზულ ანდერძში ის წყაროს პირდაპირ ასახელებს: „წელსა ჩყიე-სა ვენეტიკის მონასტრისა შინა წმინდისა ლაზარესსა დაბეჭდულსა ჰაოსთა ენისა ფსალმუნთა განმარტებისაგან ქართულთა ენასა ზედა წელსა ათას რუაას ოცდამეხუთესა, იანუარის თთვს ია-სა დღესა, გარდმოთარგმანებით დაწყებული ონისიმე მღუდლის ძისა მღუდლის ეგნატი იოსელიანისგან. სულო, ყოვლად ძლიერო ღმერთო, შემეწიე მე.“ (1r)

ეგნატე იოსელიანის მთარგმნელობით საქმიანობაში „50-ე ფსალმუნის განმარტების“ ადგილისა და მნიშვნელობის უკეთ განსასაზღვრად S-3029 ბ ხელნაწერის გარდა, ჩვენ ხელნაწერთა აღწერილობებში მოვიძიეთ ამ სათაურით გამოტანილი ყველა (სულ სამი) ხელნაწერი (S-2548, S-3644 და Q-1439). ვიდრე ყოველ მათგანს მიმოვიხილავთ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეგნატე იოსელიანი ერთადერთი არ არის XVIII-XIX საუკუნის მოღვაწეთა შორის, ვინც 50-ე ფსალმუნის განმარტებით დაინტერესდა.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული S-3644 ხელნაწერის აღწერილობაში (ბრეგაძე და სხვ., 1967, გვ.126) მის სათაურად გამოტანილია „ანტონ I განმარტება მინყალესი“. სათაური აღდგენილია, ხელნაწერი წიგნი XIX საუკუნისაა, ის მცირე ზომისაა და შეიცავს 37 ფურცელს. დაწერილია ნუსხურით, სათაურები სინგურით. დასაწყისი „წინასწარმეტყველისა ფსალმუნის ნ. – მინყალე მე, ღმერთო, დიდითა წყალობითა შენითა, და მრავლითა მონყალებითა შენითა აღვოცე უსჯულოება ჩემი...“ 1r-37v. აქვს მინაწერები:

1. „ქ. ეს მინყალეს თარგმანი მეფის ძის თეიმურაზისა არის. ვინც მოიპაროს, მასმცა ედების კეთრი გეეზისი, ძრწოლა კაენისი, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და ნაბირონისი(!) და მასც რისხავს დედა ღვთისა და მისგან უმამოდ შობილი ქრისტე და ყოველნი საუკუნითგან სათნოყოფილნი მისნი. ამინ“(37v).

2. „ქ. მინყალე მე, ღმერთო, რამეთუ დამთრგუნვა მე კაცმან, მარადლე ბრძოლითა მაჭირვა მე“ (ზემო ყდის შიდა მხარე);

3. „ქ. თეიმურაზ ცოდვილი“ (ხელრთვით) (ქვემო ყდის შიდა მხარე). აქვეა კრიპტოგრაფა.

ხელნაწერის აღმწერელი შენიშვნაში უთითებს: „ამ თხზულების შესახებ იხ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. I³, გვ. 349.“ მითითებულ ნაშრომში კ. კეკელიძეს თხზულება ანტონ კათალიკოსის ორიგინალურ ნაშრომად მიაჩნია (კეკელიძე, 1980 გვ. 376-377).

ანტონ I-ს მართლაც რომ დაუწერია 50-ე ფსალმუნის განმარტება, ამას პ. იოსელიანიც მონიშნავს. მისი ცნობით ანტონ I 1861 წელს დაუწერია 50-ე ფსალმუნის განმარტება (განმარტება მეერგასისა ფსალმუნისა), რასაც

კვლავ გამოუწვევია მოძღვარ ზაქარია გაბაშვილისა და მისი მომხრეების აღშფოთება. მათ ამ „მართლმადიდებლობის საწინააღმდეგო ნაშრომის“ წინააღმდეგ გაულაშქრიათ. სიტუაცია იმდენად გამწვავდა, რომ კვლავ აღსაყდრებულმა ანტონ I-მა 1764 წლის 18 ოქტომბერს შემდგარ კრებაზე ზაქარია მოძღვარი მღვდლობიდან განაყენა და 1767 წელს რუსეთში განდევნა, მაგრამ საქმე ამით არ დამთავრებულა. 1768 წელს ზაქარია ასტრახანის უფლის ფერიცვალების ეკლესიაში დამკვიდრდა და ახლა რუსეთის სინოდში გაგზავნა საჩივრის წერილი თანდართული დოკუმენტებით. სინოდი თურმე დიდხანს განიხილავდა 50-ე ფსალმუნის განმარტებას და ანტონის აპოლოგიას, რომლებიც რუსულად უთარგმნია ალექსანდრე ნეველის მონასტრის ქართველ ბერს, იოანეს. საბოლოოდ კი 1770 წლის 7 ივნისს სინოდს დაუდგენია, რომ თხზულება არ შეიცავდა რაიმეს მართლმადიდებლობის საწინააღმდეგოს და კათოლიკობისთვის მიღებულს, თუმცა ზოგ ადგილას ავტორი არცთუ ადვილად გასაგებ ფაქიზ მსჯელობაში შედის, რასაც შესაძლოა, ნაკლებანათლებული ადამიანები ვერ ჩასწვდნენ და განსაჯონ, ხოლო სულიწმიდით აღვსილნი და განათლებულნი კი ამ ფაქიზ სიბრძნისმეტყველებას კეთილად შეიმეცნებენ, თავისთვის და სხვისთვის ყოველგვარი ცდუნების გარეშე. ამიტომაც მღვდელ ზაქარიას არ ჰქონდა მიზეზი დაჰპირისპირებოდა თავის მოძღვარს და მის წინააღმდეგ განეწყობა სხვებიც. მით უმეტეს, საქართველოს კათოლიკოსი უფლის სახლში, კრების წინაშე იფიცებდა, რომ მისი წიგნი არაფერს შეიცავდა მართლმადიდებელი – კათოლიკე ეკლესიის საწინააღმდეგოს და ქართველთა მბრძანებელი ერეკლეც მხარს უჭერდა მას, ხოლო ზაქარია ეწინააღმდეგებოდა და ამით საკუთარ თავს ვნებდა. სინოდი ასტრახანის ეპისკოპოსის მეთოდეს შუამავლობით მოუწოდებდა ზაქარიასა და კათოლიკოსს შერიგებისაკენ. ასტრახანის ეპისკოპოსმა მეთოდემ სინოდის ეს გადაწყვეტილება 1770 წ. 15 სექტემბერს შეატყობინა ანტონ კათოლიკოსს, ზაქარიას კი გადასცა პასპორტი და საქართველოში გაამგზავრა. პლატონ იოსელიანისავ ცნობით ამ საქმესთან დაკავშირებული მთელი მასალა, მათ შორის, 50-ე ფსალმუნის განმარტების ქართული ტექსტიც ინახება სინოდის არქივში (საქმე 1768, №292) (Иоселиани, 1866, გვ. 37-39).

მაგრამ არის კი ანტონის „მინყალეს“ განმარტებად მიჩნეული S-3644 ხელნაწერი ის თხზულება, რომელსაც პ. იოსელიანის თანახმად, ამხელა რეზონანსი შეეძლო გამოეწვია 1760-იან წლებში ქართულ სამღვდელოებაში და რომლის შესახებაც დიდი ალბათობით, საუბრობს კორნელი კეკელიძე (იგი კონკრეტულად არ მიუთითებს ხელნაწერს)? ვფიქრობთ, არა, რადგან აღწერილობაში ანტონ კათალიკოსის „მინყალეს“ განმარტებად და ორიგინალურ ნაშრომად მიჩნეული S-3644, სინამდვილეში არის უცნობი ავტორის მიერ შესრულებული კომპილაცია, სადაც თითოეულ მუხლს ახლავს სამი დიდი საეკლესიო მამის: კირილე ალექსანდრიელის, ათანასე დიდისა და ევსუქი იერუსალიმელის კომენტარები. ვფიქრობთ, ანტონის მიერ დაწერილი „განმარტება მეერგასისა ფსალმუნისა“ ჯერ კიდევ მოსაძიებელია და სავარაუდოდ, როგორც პ. იოსელიანი მიუთითებს, ის რუსეთის სახელმწიფო არქივის სინოდის არქივის ფონდში უნდა ვეძიოთ.

S-3029 ბ ხელნაწერის სათაურად აღწერილობაში გამოტანილია „ეგნატე იოსელიანი, განმარტება 50-სა ფსალმუნისა. 1821“, ეს გახლავთ ეგნატე

იოსელიანის ავტოგრაფი, რომელიც მოიცავს 16 ფურცელს, ზომით 360x230 მმ. (ბრეგაძე და სხვ., 1965, გვ. 252) ხელნაწერის დასაწყისში მოთავსებულია ანდერძი, რასაც მოსდევს წინასიტყვაობა, რომლებიც მოიცავს 1r-6r, შემდეგ კი იწყება ფსალმუნის განმარტების ტექსტი, რომელიც მოიცავს 6r-15v გვერდებს. ერთი შეხედვითაც კი ჩანს S-3029 ბ-სა და ჩვენს ხელნაწერს შორის მსგავსება. უფრო მეტიც, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ S-3029 ბ ხელნაწერი კერძო კოლექციაში დაცული ხელნაწერიდან გადაწერილი თეთრი პირია და მასში გათვალისწინებულია ყველა ის შესწორება, რომელიც შავ პირზე მუშაობისას გაუკეთებია ეგნატუს. საილუსტრაციოდ მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს:

ანდერძი

ჩვენი ტექსტი: „წელსა ჩყკა-სა სეკდემბრის < ოკდომბრის თთჳს ა-სა დღესა, ვინყე გარდმოთარგმანებად ჰაოსთა ენისაგან ქართველთა ენასა ზედა განმარტება 50-ისა ფსალმუნისა ონისიმე მლუდლისა ძემან მლუდელმან ეგნატი იოსელიანმან: განმარტება 50 ფსალმუნისა“.

S-3029 ბ: „ყოვლად ძლიერო ღმერთო, შემენიე მე წელსა ათას რუაას ოცდაერთსა 1821-სა ოკდომბრის თთჳს ა-სა დღესა, ვინყე გარდმოთარგმანებად ჰაოსთა ენისაგან ქართუჭლთა ენასა ზედა განმარტება 50-ისა ფსალმუნისა ონისიმე მლუდლისა ძემან მლუდელმან ეგნატი იოსელიანმან და არს ესე შემდგომი განმარტება 50-ისა ფსალმუნისა“.

წინასიტყვაობა

ჩვენი ტექსტი: „წინასიტყუაობა ავექსონისაგან წიგნისა ამის, რომელსა შინა შემოკლებით მოითხრობის ცხოვრება და ქცევა წინასწარმეტყუელისა და ვითისი, შთავრდომა მისი ცოდუასა შინა და სინანული და იუდევეანთა ენისაგან გარდმოლება საყოველ-მსოფლიოთა ენათა ზედა ყოვლადისა ბიბლიისა და მათ შინა წინამდებარისა ამის გალობად წოდებულისა ფსლმუნისა და მერმეცა ჰაზრი ავექსონისა ამის წიგნისა < მერმეცა ჰაზრი ავექსონისა ამის წიგნისა“. (6r)

S-3029 ბ: „წინასიტყუაობა ავექსონისაგან წიგნისა ამის, რომელსა შინა შემოკლებით მოითხრობის ცხოვრება და ქცევა წინასწარმეტყუჭლისა დავითისი, შთავრდომა მისი ცოდუასა შინა და სინანული და მერმეცა ჰაზრი ავექსონისა“. (1r)

თავი 2

ჩვენი ტექსტი: „უკეთუ ძველსა მას ჰსჯულსა შა მამა იგი ზეციერი უწინარეს მოსვლისა მხოლოდშობილისა ძისა თჳსისა სოფლად, ყოველსავე იქმოდა სასყიდლად მისვე ძისა თჳსისა, რომელიცა ჯერეთ არა მოსრულ-იყო, ანდ მომავალ იყო, მაშა ვითარი კეთილი არა მიყოს ჩვენ ან რომელი + აჰა თუთ იგი მოსრულცა არს და დაუთხვეიესცა ყდ ...“ (30r).

S-3029 ბ წყდება ამ სიტყვებზე: „უკეთუ ძუჭლსა მას ჰსჯულსა შინა მამა იგი ზეციერი უწინარეს მოსლვისა მხოლოდ შობილისა ძისა თჳსისა სოფლად, ყოველსავე იქმოდა სასყიდლად მისვე ძისა თჳსისა, რომელიცა ჯერეთ არა მოსრულ-იყო, ანდ მომავალ-იყო, მაშა ვითარი კეთილი არა მიყოს ჩვენ ან რომელი აჰა თუთ იგი მოსრულცა არს და დაუთხვეიესცა ყდ...“ (15v)

ზემოთქმულის საფუძველზე ერთმნიშვნელოვნად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ S-3029 ბ ხელნაწერის სახით გვაქვს ჩვენი ტექსტის ნაკლები

თეთრი პირი, რომლის გადაწერაც ეგნატემ ისე შეწყვიტა, რომ მეორე თავი არც კი დაუსრულებია. ამ ტექსტში მეორდება ჩვენი ტექსტისათვის დამახასიათებელი ყველა გრაფიკული თავისებურება, ციტატების ადგილის აღმნიშვნელი შემოკლებები კი არშიებზეა გატანილი.

Q-1439 ხელნაწერის¹ სათაურად აღწერილობაში გამოტანილია „დავით წინასწარმეტყველის 50-ე ფსალმუნის თარგმანება. 1821 წ.“ 78 ფ., 360x230.

ეს ხელნაწერიც ეგნატე იოსელიანის ანდერძით იწყება, შემდეგ მოსდევს ჩვენთვის უკვე ცნობილი წინასიტყვაობა, 1r-6v. გამეორების თავიდან ასაცილებლად ამჯერად თავების სათაურებს შევადარებთ:

ჩვენი ხელნაწერი	Q -1439
დავით მცნობელი ცოდვისა თვისა, ითხოვს ღწისაგან მოტევებასა ცოდვათა თვისთასა: თავი პირველი. (15r)	დავით მცნობელ ცოდვისა თვისა ითხოვა ღმრთისაგან მოტევებისა ცოდუათა თვისთასა. თავი პირველი. (6 v)
დავით განმხნობილი მრავლითა მოწყალეებითა ღწისათა, ევედრების მას რათა აღვოცნეს ცოვანი მისნი: თავი მეორე. (23r)	დავით განწნობით მრავლითა მოწყალეებითა მისითა, ევედრების მას, რათა აღვოცნეს ცოდუანი მისნი თავი ბ (11r)
დავით მსურველი ითხოვს ღწისაგან რათა უფროს და უმეტეს განბანილიქმნეს ცოდვათაგან: თავი გ: (33r)	დავით მსურულ ითხოვს ღმრთისაგან, რათა უფროს და უმეტეს განბანილი იქმნეს ცოდვათაგან თავი გ (17v)
დავით მცნობელი ცოდვისა მის თვისისა, ევედრების ღწსა რათა მიეტევნეს: თავი დ: (41r)	დავით მცნობელ ცოდვისა მისთვის, ევედრების ღმერთსა, რათა მიეტევნეს თავი დ (22v)
დავით შეშინებული ჰსძრწის ხედვითა ცოდვისა თვისისათა: თავი ე: (48v)	დავით შეშინებული სიმწრის ხედვითა ცოდვისა თვისისათა თავი ე (26v)
დავით ჰსტირს ცოდვათა თვისთა, ვინადგან ცოდვანი მისნი შეურაცხ მყოფელ იყუნენ ღწისა: თავი ვ: (59r)	დავით ჰსტირს ცოდუათა თვისთა, ვინადგან ცოდუანი მისნი შეურაცხმყოფელი იყუნენ ღმრთისა. თავი ვ (33r)
დავით გოდებს სულთ ითქუამს ვინადგან არა ჰრცხვენა შეცოდებად წინაშე ღწისა და არცა ევდინებოდა ყოველთა მხედველთა თვალთა მისთაგან: თავი ზ: (67 v)	დავით გოდებს და სულთ ითქუამს, ვინადგან არა ჰრცუწნა შეცოდებად წინაშე ღმრთისა და არცა ევდიმებოდა ყოველთა მიხედულთა თვალთა მისთაგან თავი ზ (38r)

როგორც ვხედავთ, Q-1439 ხელნაწერიც ეგნატე იოსელიანის ავტოგრაფია და S-3029 ბ-ს მსგავსად ჩვენი ხელნაწერის თეთრ პირს წარმოადგენს, თუმცა მოცულობით უფრო დიდია, წყდება მე-13 თავზე.

¹ აღწერილობა არ არის გამოქვეყნებული, დიდ მადლობას მოვასხენებთ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის თანამშრომლებს აღწერილობის სამუშაო ვერსიით სარგებლობის შესაძლებლობისათვის.

კიდევ უფრო საინტერესო აღმოჩნდა S-2548 ხელნაწერი, რომლის სათაურად აღწერილობაში გამოტანილია „50-ე ფსალმუნის განმარტება“ და დათარიღებულია XVIII-XIX საუკუნეებით. მისი ტექნიკური აღწერილობა ასეთია: 153 ფ. 280x190, ტყავგადაკრული ხის ყდა, ზედა ყდის საცავი ფურცელი მიკრულია ყდაზე, 153-ე ფურცელი დაკრულია ქვედა ყდის საცავ ფურცელზე. ნაწერია ლამაზი მხედრულით, არის თეთრი პირი. ქალაქი ჭვირნიშნიანია. (ბრეგაძე და სხვ., 1965, გვ. 43) ზედა ყდის საცავ ფურცელზე შემონახული მინაწერი გვაუწყებს, რომ „პავლე მღვდელს ლაზარევს ეკუთვნის ეს წიგნი“. ამ ხელნაწერის ზერელე შედარებაც კი ეგნატეს მიერ თარგმნილ „განმარტებასთან“ გვიჩვენებს, რომ ის დამოკიდებულია ეგნატეს ტექსტზე. იოსელიანის „განმარტების“ მსგავსად S-2548 იწყება წინასიტყვაობით (აკლია მხოლოდ მთარგმნელის ანდერძი) და შეიცავს 22 თავს. თავთა დასათაურება ორივე ხელნაწერში თითქმის იდენტურია. მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს:

ჩვენი ტექსტი	S 2548
დავით მსურველი ითხოვს ღწისაგან რათა უფროს და უმეტეს განზანილ-იქმნეს ცოდვათაგან: თავი გ.	დავითს ჰსურის, და ითხოვს ღთისაგან, რამეთუ უფროს და უფროსლა გაიბანოს ცოდვათაგან. თავი გ.
დავით ჰსტირს ცოდვათა თჳსთა, ვინაიდგან ცოდვანი მისნი შეურაცხ მყოფელ იყუნენ ღწისა: თავი ვ:	დავით ტირის ცოდვებისა თჳსისა, რომლისამებრ ცოდვანი თჳსი გალახვანი იყუნენ ღთისა. თავი ვ.
დავით გოდებს სულით ითქუამს ვინაიდგან არა ჰრცხვენა შეცოდებად წინაშე ღწისა და არცა ევლინებოდა ყოველთა მხედველთა თვალთა მისთაგან: თავი ზ:	დავით ტირის და ჰგოდებს, რამეთუ არ შერცხვა შეცოდებად ღთის წინაშე, და არც სირცხვილელუ იქმნა ყოვლად მხილველი თვალთაგან მისა. თავი ზ
დავით ითხოვს ღწისაგან სამმარადმყოფოსა კეთილსა და ევედრების მას, რათა არ განაგდოს იგი პირისაგან თვისისა, და არცა მიუღოს მას ვიდრე სული წმიდა: თავი იდ:	დავით ითხოვს ღთისაგან გაძლებას დაყწებულს კეთილსა შინა და ევედრება მას, რამეთუ ნუ გააგდოს იგი პირისა თჳსისაგან და ნუ მიიღოს სული წმიდა მისაგან. თავი იდ:
დავით აჩვენებს უკუწ ღწსა მიზეზსა, თუ რასა-თჳს არა ნებავს შეწირვად მსხუერპლი სისხლიერი: თავი ით:	დავით მისცემს ღმერთსა მიზეზს, თუ რისათჳს არ ჰნებავს სისხლიანი შესაწირავის შეწირვა. თავი ით.
დავით განმარტებს, ვდ შემუსვრილება სულისა, უკუწ მსხუერპლი ვშე სათნო ღწისა, ვდ ებ შემუსვრილებასა დამდაბლებულება არა შეურაცხ ყოფილ იქმნების ღწისაგან:თავი კ:	დავით ათარგმანებს, თუ თავდაბლობა სულისა და სინანული გულისა არს მსხუერპლი მოსაწონებელი ღთისა. თავი კ.

ამკარაა, რომ ამ ორი ხელნაწერით საქმე ერთ ტექსტთან გვაქვს და S-2548 კი ეგნატეს თარგმანის ლიტერატურული გადაამუშავებაა.

S 2548-ის გადამწერ-რედაქტორი მთელ რიგ ხერხებს მიმართავს, რათა ტექსტი გაამარტივოს, გაათანამედროვოს: 1. არქაულ, შესაძლოა მისთვის უცნობ სიტყვას ცვლის უფრო თანამედროვე სიტყვებით, მაგ.: ავქსონი (ავტორი)/ დედანი, თუმცა ამასთანავე მეტ-ნაკლებად იცვლება წინადადების შინაარსიც; 2. ძველ ბრუნვის ნიშნებს ახლით ცვლის და ერიდება მათ ჭარბ გამოყენებას, მაგ.: გარნა ბოროტმან მეშურნეობამან მსწრაფლ და ადვილადვე შესცვალა სიამამრი მდევნელად და მტერად მის ზედა,/ ხოლო ბოროტმა შურმა სწრაფად გამოსცვალა სიამამრი მის მოდავედ, და მტერად; 3. ზმნის მესამე ირიბობიექტური პირის ნიშნების ჰს- (ძვ. ქართულ ენაში ხშირია კბილისმიერი და ნუნისმიერი თანხმოვნების წინ ორივეს გაჩენა) ცვლის ჰსძრნის/ ძრწოლით კანკალობს ან ჰსტირს/ტირის; 4. წყვეტილის მესამე პირის ფორმას ცვლის, მაგ: დავით გოდებს სულით ითქუამს ვინაიდგან არა ჰრცხვენა შეცოდებად წინაშე ღთისა /დავით ტირის და ჰგოდებს, რამეთუ არ შერცხვა შეცოდვად ღთის წინაშე; 5. საიქითო ზმნისწინს სააქეთოთი ცვლის, მაგ.: დავით მიუთხრობს ღთსა უძღურებასა თჳსა /დავით მოუთხრობს ღთსა თჳს უძღურებასა, აქვე აღვნიშნავთ, რომ ხშირია პოსტპოზიციური წყობის მსაზღვრელ-საზღვრულის პრეპოზიციური წყობით შეცვლა; 6. აკეთებს ტექსტის პერიფრაზს, მაგ: და სიმწნით „მალნარისა დათვისა მისგან დაღწევაჲმან, და შეპყრობამან შუათათ, ესე იგი სასით და განხლერამან ლომისამან, წინათვე მოასწავეს მყოობადი იგი მისგანი ვიდრემე მძღვეელობა დიდი, რომელიცა ჰქმნა წინა აღმდგომ გმირისა გოლიათისა, და სასყიდლად მძღვეელობისა იქმნა იგი სიძედ მეფისა საულისა მიღებითა ასულისა მისისათა მეუღლედ თვისად./და სიმწნე იგი რომლითა ტყეშიდ აკემსა დათვი, და შეპყრობით სასასა განჰგლიჯა ლომი, წინამეტყველა მოსასვლელი ძღვეა იგი დიდი, რომელი ჰყო გმირსა გოლიათსა ზედა, და მის ძღვეისა სანერელად იქმნა სიძე მეფე საულისა, მისი ასულის ცოლად აყვანითა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პერიფრაზები ხშირად სტილისტურად ნაკლებად გამართულია.

პარალელური ტექსტების საშუალებით კარგად ჩანს, რომ პალეოგრაფიულადაც და ენობრივი თუ სტილისტური თვალსაზრისით, ეგნატე იოსელიანის ავტოგრაფები უფრო ძველია და S-2548 ხელნაწერი კი აშკარად დამოკიდებულია ჩვენს ტექსტზე.

თუმცა არის მცირე განსხვავებებიც. S-2548 წინასიტყვაობის შემდეგ ფურცლის შუაში დასმულია ჯვარი და მის ქვეშ წერია „უკეთუ გნებაჲს იყო ჭემმარიტი შემნანველი შეიყვარე ჯვარი, და ყავ თავი შენი მისი მტერთელი“. S-2548 ხელნაწერში ყოველი თავის ბოლოში დართული სწავლანი, სათაურით გამოიყოფა. ეგნატეს ტექსტი 22-ე თავით სრულდება ხოლო S-2548-ში დამატებით არის „სწავლა ქრისტიანს შემნანველთა მიერ და კიდის დაჰშუვა წიგნაკისა ამის“ – დასაწყისი: „აჰა ესერა, შენდა ცხადათ ხილვა და მაგალითი ჭემმარიტი შემნანველისა განცხადებული დავით წინასწარმეტყველისაგან, მინყალე მე ღმერთოს ფსალმუნსა შინა, რომელი მე ამ წიგნაკსა შორის განგიმზადე შენ, რაჲთა შეუდგე მას....“

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე ვფიქრობთ, S-2548 ხელნაწერი დამოკიდებულია 50-ე ფსალმუნის განმარტების ეგნატე იოსელიანისეულ თარგმანზე და არის მისი ლიტერატურული გადამუშავების ნაყოფი, ქრო-

ნოლოგიური თვალსაზრისით კი XIX საუკუნის 70-იან წლებზე ადრინდელი არ უნდა იყოს.

ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კერძო კოლექციაში დაცული ხელნაწერის სახით ჩვენ ხელთ გვაქვს ეგნატე იოსელიანის ავტოგრაფი, მის მიერ სომხურიდან თარგმნილი „განმარტება 50-ე ფსალმუნისა“. ეს არის „განმარტების“ სრული სამუშაო ვერსია; ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ეგნატე იოსელიანის 2 ავტოგრაფი, კერძოდ, S-3029 ბ ხელნაწერი (შეიცავს წინასიტყვაობასა და 2 თავს) და Q-1439 (მოიცავს წინასიტყვაობასა და 13 თავს) წარმოადგენს „განმარტების“ სრული ტექსტის ნაკლებ თეთრ პირებს; რაც შეეხება S-2548 ხელნაწერ ნიგნს, ვფიქრობთ, რომ საქმე უნდა გვქონდეს ეგნატე იოსელიანის მიერ სომხურიდან თარგმნილი „50-ე ფსალმუნის განმარტების“ სრული ტექსტის გვიანდელ, ლიტერატურულად გადამუშავებულ ნაშრომთან. ამდენად, სადღეისოდ დასადგენია რა იყო ეგნატეს სომხური წყარო და ვინ არის S-2548 ხელნაწერის ავტორი.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბრეგაძე, თ., ენუქიძე, თ., კასრაძე, ნ., ქუთათელაძე, ლ., შარაშიძე, ქრ. (1959). ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. I, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

ბრეგაძე, თ., კიკნაძე, ლ., ქავთარია, მ., ქაჯაია, ლ., შანიძე, მ., შარაშიძე, ქრ., ჭანკიევი, ც. (1965). ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. IV, თბილისი: „მეცნიერება“

ბრეგაძე, თ., ენუქიძე, თ., კიკნაძე, ლ., შანიძე, მ., ჭანკიევი, ც. (1967). ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. V, თბილისი: „მეცნიერება“

ენუქიძე, თ., მეტრეველი, ე., ქავთარია, მ., ქუთათელაძე, ლ., შანიძე, მ., შარაშიძე, ქრ., (1963). ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. III, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

იოსელიანი, პ. (1893). მეფობა გიორგი მეცამეტისა და საქართველოს რუსეთთან შეერთება, აღწერილი პლატონ ეგნატის ძის იოსელიანის მიერ, მეორედ გამომცემული ზ. ჭიჭინძისგან, თფილისი: სტმბ. ექვთიმე ივ. ლრიძისა

იოსელიანი, პ. (1936). ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ტფილისი

კასრაძე, ნ., მეტრეველი, ე., მეფარიშვილი, ლ., ქუთათელაძე, ლ., შარაშიძე, ქრ., (1953). ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფ. მუზეუმის ხელნაწერები (კოლექცია H), ტ. VI, თბილისი: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

კეკელიძე, კ. (1980). ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბილისი: „მეცნიერება“

მეფარიშვილი, ლ. (1949). ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფ. მუზეუმის ხელნაწერები (კოლექცია H), ტ. V, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

- ტაბლიაშვილი, თ. (1973). დოკუმენტური მასალები პლატონ იოსელიანის შესახებ, საისტორიო მოამბე, 27-28, თბილისი
- შარაშიძე, ქრ. (1954). საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (A), კორნელი კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. IV, თბილისი: მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
- ჭანკიევი, ც. (1963). ეგნატე იოსელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლისათვის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, მოამბე V, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
- Иосселиани, Пл. (1866). Описание древностей города Тифлиса, Тифлисс

The largest collections of Georgian manuscripts are kept in the Georgian National Centre of Manuscripts, as well as in other museums and book repositories both in Georgia and abroad. Some manuscript books are also preserved in private collections.

In this article, we present one of the manuscripts held in a private collection in Tbilisi – “Commentary on Psalm 50.” The manuscript was translated from the Armenian language in the first third of the 19th century, specifically in 1821, by priest Egnate Ioseliani. The size of the book is 375x230 mm, and it includes 246 folios. The manuscript is complete. The text consists of a preface (6r–13r) and 22 chapters (15r–240r), all titled. This newly found manuscript is Egnate Ioseliani’s autograph of the “Commentary on Psalm 50;” given the codicological characteristics of the manuscript, we conclude that this is his draft version.

Egnate Ioseliani (1766-1843) was one of the prominent clergymen of the 18th-19th centuries of Georgia and served at St. George Court’s Church during the reign of the last king of Kartl-Kakheti, George the XII (1798-1800). Ioseliani was close to the king and actively participated in Court life. He was a skilled writer, knew Armenian, and often helped the King communicate with the representatives of the Armenian Church. After the death of King George, Ioseliani was among those who tried to maintain the independence of the kingdom, but unsuccessfully, as subsequently it was abolished by Alexander I in 1801. Georgia then became the governorate of the Russian Empire. The dramatic events that unfolded in Georgia in the first third of the 19th century did not prevent Ioseliani from being active in his literary career; in the National Center of Manuscripts in Tbilisi, there are 21 manuscripts related to his name.

In order to define the place and significance of Egnate Ioseliani’s “Commentary on Psalm 50” in the Georgian literary heritage, we looked for all manuscripts with the same title in the book repositories of Georgia. As a result, we found only four in the collections of the National Centre of Manuscripts (S-3029 b, S-2548, S-3644, and Q-1439).

Based on this search, we conclude that Egnate Ioseliani is not the only one among the 18th–19th century figures interested in the exegesis of Psalm 50. According to the description, manuscript S-3644, “Commentary on Miserere Mei,” was considered to be the original work of Katholikos Anton I. But now we can prove that, in reality, it is a compilation made by an unknown author, where each verse is accompanied by the commentaries of the three prominent Church fathers, Cyril of Alexandria, Athanasius the Great, and Hesychius of Jerusalem. We think that the “Commentary on Miserere Mei,”

written by Anton I, is lost, and probably, as P. Ioseliani indicates, we should look for it in the fond of the Synod archive of the Russian State Archives.

The newly found manuscript examined in this paper, “Commentary on Psalm 50,” is preserved in a private collection; we conclude that it is the autograph of Egnate Ioseliani. It is the complete draft version of “Commentary.” Two other incomplete autographs of Egnate Ioseliani preserved in the National Center of Manuscripts, namely, manuscripts S-3029 b (which contains the preface and two chapters) and Q-1439 (which contains the preface and 13 chapters), are white pages of the complete text of the “Commentary.” As for the manuscript S-2548, we believe that it represents a later, literary adaptation of the complete text of the “Commentary on Psalm 50,” translated from Armenian by Egnate Ioseliani. Thus, the Armenian source that Ioseliani used and the author of manuscript S-2548 remain to be determined.